

INDEPENDENT.NU's FILMSKOLA
OM PERSONREGI

av Mikael Lypinski

Sparka dom i häcken och vrid om näsan på dom om de envisas med att vara tråkiga... Ja, det är i stort sett allt du behöver veta.

John Huston

"TYSTNAD, TAGNING!"

Nervös spänning på inspelningsplats. Alla väntar otåligt. Det är det man gör mest under filminspelningar; väntar. Människan underordnas tekniken. Fotografen ger några sista instruktioner till elektrikerna. En lampa justeras, några kablar läggs om. Myraktiviteten stannar plötsligt av. Ett rökmoln puffar ur en maskin, ljudkillen svingar plötsligt upp mikrofonen i luften. Sorlet upphör: Människan har med ens blivit viktigare än tekniken! Nu är det bara du - Regissören - och skådespelarna; allt annat underordnas er. Du fäster ögonen på skådisarna, gör tummen upp och utropar trollformeln: "Tystnad, tagning!" Kameran surrar igång och ingenting blir sig likt igen...

Käre filmare: Du har svettats ut ett manus, du har skrapat ihop stålar och grejat utrustning. Bäst av allt: Du är klar med CASTINGEN av filmen - en skådespelartrupp har samlats kring ditt projekt som nu är redo att ta order av dig, att iklä sig dina imaginära rollfigurers kläder och låta dina repliker forsa ur munnen. Allt som krävs är att du hjälper dem på traven.

Javisst, men hur?

Hur i helsike regisserar man skådespelare? Vad säger egentligen regissören till skådisarna? Hur får du dem att trovärdigt gråta, skratta eller älska framför kameran? Hur ska du med hjälp av bara ord och kroppsspråk kunna förmedla din vision av karaktären som skådespelaren ska gestalta?

Låt oss först konstatera: Personregi bemästrar du genom praktik. Punkt slut. Det är därför omöjligt att skriva en klassisk ABC-kurs på temat personregi; det finns tusen och en metoder att begagna sig av, honnörsordet är som alltid ERFARENHET. Du blir inte regissör genom att bara glo på andras filmer med förstoringsglas eller genom att sluka böcker om Tarantino. Missförstå mig rätt - givetvis bör du inspireras av suveräna rullar och lyssna till erfarna filmares visdomsord! Det är därför den här texten kryllar av citat. Men du måste ändå finna din egen individuella väg genom övning, experiment och... Arbete. Samma visa som alltid alltså.

CARPE DIEM

För att bättre förstå skådespelarnas möjligheter och begränsningar (och för att överhuvudtaget kunna skapa intressanta karaktärer av kött och blod) utnyttjar du varje tillfälle till att spionera på den märkliga arten Homo Sapiens - se hur människor betar sig out there! Hur går en tjej tillväga när hon försöker få kontakt med en kille på krogen? Vilka minikonflikter kan man inte bevittna på samma krogs toaletter? Och hur betar sig paret som precis fått ögonkontakt när ljusen tänds på dansgolvet och det blir dags att gå hem...?

Tjuvlyssna på dialoger på tunnelbanan och i taxin, stick in näsan där det är tabu att sticka in den. Viktigast av allt är att du själv lever till fullo, samlar på dig erfarenheter, mognar som filmare och växer som människa... Helt enkelt.

FÖRBEREDELSE

Klockan tickar aldrig så fort som under inspelning - se till att i god tid diskutera igenom rollfigurerna med skådespelarna! Detta ger skådisarna möjlighet att ställa frågor och komma med idéer och förslag, som dels lägger grunden för fortsatt gott samarbete, dels ger dig ytterliggare en chans att bita i manuset - upptäcka logiska luckor, falska tonfall, oklarheter, dumheter... Försök överhuvudtaget att umgås så mycket som möjligt med skådespelarna före inspelning; prata igenom storyn ni ska filma, analysera rollfigurerna, testa dialogerna.

Åsikterna går isär om man ska provfilma scener ur manuset långt före inspelning. En stor fördel vid en dylik provfilmning är att du märker om manusfragmentet håller: Känns det äkta? Låter det bra? Ser det bra ut? Du får dessutom en chans att regissera skådisen i lugn och ro, att etablera en relation med honom eller henne.

En stor nackdel, däremot, är att scenerna kan förlora sin naturliga klang och fräschör om de manglas i all evighet. Det kan visa sig att din värste fiende är skådespelaren som fått allt för mycket frihet på förberedelsestadiet; han eller hon har råpluggat repliker och kanske (givetvis omedvetet) skapat sig en felaktig bild av sin rollfigur. Under inspelningen förlorar du sen en massa tid på att föra tillbaka skådisen på rätt spår...

Kvällen före nästa dags inspelningar sitter du och ögnar igenom manus och storyboard, gör en sista mental förberedelse av morgondagens arbete. Det är lätt hänt att man sitter där och mysnjuter av sin egen eller manusförfattarens text - allt verkar så genialt, självklart och oersättligt... Men så dyker skådespelarna upp nästa dag och bidrar med synpunkter eller idéer som är hundra gånger bättre än du någonsin kunnat drömma om. Och det sker där, under inspelning, sekunderna före tagning! Dylika ögonblick är välsignade - tacksamt och ödmjukt tar du emot och spolar egot. Det är ändå du som sen får ta emot Oscars-statyetten.

Ju bättre du planerar varje dags arbete, desto mindre ångest och stress drabbas du av under inspelning. Det är oerhört viktigt att du varje dag under inspelningen kan vara så avslappnad och öppen för olika sorters infall som möjligt. Glöm inte: Din räddningsplanka är grundliga förberedelser:

Varenda rörelse, varenda sak har jag inskriven. Jag kan inte klara det på något annat sätt. Men sedan när vi sätter igång så kan det hända att vi ändrar något, och gör det ofta, därför att jag känner att skådespelarna drar åt något annat håll. Men förberett ska det vara, i botten, så att jag har någonstans att landa om det skulle gå åt helvete.

Ingmar Bergman

GENERAL OCH BOLLPLANK

Regissören är inte den som sitter och värper ägg i ett hörn under inspelning: Du befinner dig mitt på slagfältet, du är generalen som basar över en armé av medarbetare. Med hjälp av ögon i nacken uppfattar du allt som pågår runt omkring. Du styr och ställer, men fungerar ändå mer som inspirerande vän och bollplank än enväldshärskare. Ta det lugnt med diktatorambitionerna - teamet arbetar effektivare om relationerna mellan er är vänskapliga och alla känner att deras insatser uppskattas.

Regirollen omges ofta av en demonisk, gudaktig bild, men det handlar egentligen bara om att vara en människa som kan skapa förtroende och bra stämning. Jag ser mitt jobb nu ganska mycket som att vara snäll och uppmuntrande, lite arbetsledare, men mer fritidsledaren i biljardrummet än rektorn.

Lukas Moodysson

KÄRLEK OCH FÖRTROENDE

Skådespelare är de mest utsatta personerna under inspelning. Det är din förbannade plikt att skydda och vägleda dem! Du är deras åskådare och spegel; endast du ska aktivt KOMMENTERA deras spel. De har ingen annan att vända sig till för att be om råd eller höra en åsikt.

Skådespeleri kräver total koncentration och total avslappning. Du måste kombinera dessa två; framstå som avslappnad, men samtidigt hela tiden komma ihåg de saker du ska göra.

Roman Polanski

Regisserande är faktiskt ofta inte mycket märkligare än att du lägger en arm om skådespelaren, ger några effektiva synpunkter och tips inför tagningen och uppmuntrar honom eller henne till 100 procent. Det är absolut nödvändigt: UPPMUNTRA alltid, beröm, inspirera... Som du märker är det väsentligt att du själv är trygk och självsäker, ett stöd för alla.

Det är väldigt enkelt: du ger dem kärlek och du ger dem förtroende. Du gör skådespelarna självsäkra genom att få dem att tro på sig själva och dig. Du eliminerar rädsla.

Irvin Kershner

FEEDBACK OCH MEJSLING

Efter att du kommenderat "Bryt!" eller "Tack!" ser du till att först och främst invagga aktörerna i trygghet, att alltid ge dem positiv feedback. Det kan vara frestande att omedelbart efter tagning fråga fotografen om "åkningen blev bra" eller ljudteknikern om "hästens gnäggande störde dialogen"... Men ignorera övriga teamet och koncentrera dig på människorna framför kameran. Lufta dina åsikter om den nyss filmade tagningen, säg vad som var bra, vad som eventuellt var mindre bra och varför du vill göra omtagning. Först efteråt ägnar du dig åt tekniken! Lämna aldrig skådespelarna vind för våg - de behöver dig lika mycket som du behöver dem. Få regissörer skulle väl utan anmärkningar skriva under nedanstående påstående (citatets upphovsman är ökänd cyniker):

I själva verket behövs jag över huvud taget inte under inspelningen. Mitt jobb är att förhöja den sociala atmosfären.

Aki Kaurismäki

Trots mängder av omtagningar kan du inte alltid styra en rollprestation exakt så som du vill ha den. Oftast har du då möjlighet att i klipprummet, med hjälp av välvalda fragment ur flera tagningar, mejsla fram bästa möjliga skådespelarprestation... Det är ju bland annat denna tekniska livlina som skiljer filmskådespeleri från teaterskådespeleri. Men kom ihåg: En dålig personinstruktör kan aldrig rädda skådespeleriet i klipprummet.

Jag har absolut inga principer och jag är redo att ändra allt om det hjälper skådespelarna. I "Lacombe, Lucien" hade jag två unga skådespelare som behövde regisseras på helt olika sätt. Den unge pojken var oftast bäst vid första tagningen och sen blev han fort uttråkad. För att få det bästa ur flickan krävdes ibland åtta omtagningar. Problemet var att fånga det unika ögonblick då båda var som bäst...

Louis Malle

KOMMUNIKATION

Regissörer måste framförallt kunna KOMMUNICERA. Också det är en konst, i synnerhet som du under inspelningsdagen pratar med så många personer om så mycket. Med varje skådis talar du annorlunda - anpassa dig efter varje individ, alla har ju olika behov. En viss skådespelare kan du viska till och smeka på kinden, en annan rycker du i kragen och hojtar i örat. Ibland kan det faktiskt vara klokt att inte säga något alls, att bara hålla käft och se vad som händer. Men allt du gör eller inte gör måste vara noga planerat, ett medvetet val från din sida. Dina egenskaper som god psykolog och människokännare kommer här till sin fulla rätt!

Jag försöker att inte säga för mycket till skådespelarna. Jag försöker faktiskt att inte ge dem mer än ett par tre meningar att grunna på. Allt står skrivet i manus. Vi pratar med varandra timmar i sträck, men om andra saker: "Hur är det med dig? Har du sovit gott?" Och så vidare. Eller snarare så lyssnar jag på dem.

Krzysztof Kieslowski

När skådespelargardet väl är färdigsminkat, står redo framför kameran och spänt väntar på att få höra "Börja!" kan du inte plötsligt börja hjärntvätta dem med tusentals instruktioner... Sista minuterna före filmning är det KONCENTRATION som gäller. För alla inblandade! Ge skådisarna chansen att omärkligt slinka in i rollfigurerna utan att du står och predikar och viftar med armarna in i det sista.

Just innan en skådespelare har blivit insparkad framför kameran har jag haft stor glädje av att säga: "Spela nu med röven!" Och jag menar det verkligen: Tankeverksamhet är förbjuden! Du måste spela med din förlängda ryggmärg. Det intellektuella arbetet är nödvändigt; motiveringar - varför ska du tveka eller svara omedelbart, logik - varför du ska gå dit istället för dit, etc. Men allt sånt måste vara nedträngt i ditt undermedvetna.

Bo Widerberg

Ofta räcker några få, välvalda ord från dig som vägledning. Begränsa ditt ordflöde, minimera det!

En erfaren skådespelare avbröt en dag sin regissörs långa, osammanhängande monolog genom att peka på sin motspelare: "Allt det du säger är väl bra... Men det enda jag vill veta är: gillar jag den där killen eller inte?"

Andrzej Wajda

Jag har vid några tillfällen tilltalat skådespelare under pågående tagning (dessa kommentarer opereras givetvis bort under senare ljudbearbetning, men det är ett tids- och tålmodsprövande arbete). Anledning har oftast varit att jag i sista stund fått ett infall, en "fantastisk" idé och inte kunnat knipa igen. Skådisen hör mitt kommando, försöker rätta sig efter det, och oftast blir resultatet acceptabelt...

Men risken finns också att jag med dessa viskningar eller tillrop rubbar skådisens koncentration och effektivt saboterar den hemliga gräns mellan fiktiv och verklig värld som skapas så fort kameran surrat igång.

Slutsats: instruera enbart skådespelarna under pågående tagning om det är absolut nödvändigt.

Exempel: Skådisen (kanske ett barn?) har lättare att agera om din trygga röst hela tiden kan höras i bakgrunden, du filmar i extrema förhållanden (snöstorm) som kräver kontinuerlig input från dig, scenen är så tekniskt avancerad (30 minuter lång steadicam-åkning) att du bara måste guida aktörer och team under det att ni filmar.

Några ord från en amerikansk regissör som var känd för att ge skådespelarna fria tyglar; han utarbetade sin specifika regimetod genom kreativ improvisation:

*Det verkar så opraktiskt för mig att säga: "Du är en make, det är vad du är, och du är en dummerjöns, och du har glasögon, och du brukar sitta så och så..." För vad skådespelaren i stort sett gör är att bara parodiera det jag bett honom göra. Jag föredrar att ta en bra skådis och säga: "Vad tror du om det här? Hur känns det?"
Ibland fungerar det och ibland fungerar det inte.*

John Cassavetes

VISA ELLER INTE VISA, DET ÄR FRÅGAN

De flesta regissörer har en öppen och samarbetsvillig attityd till skådespelarna. Regissören vet exakt vad han eller hon vill, men kväver inte skådisarna med sina idéer och övertygelser. Det finns visserligen ögonblick då du måste vara stenhård med din ståndpunkt, men försök se till att det alltid finns andrum för aktörerna.

Det finns regissörer som föredrar att noggrannt demonstrera för skådespelarna hur de ska spela. I synnerhet om regissören själv varit skådespelare kan han ha ett ständigt behov av att agera ut vissa saker för skådespelarna:

Jag brukar visa skådespelarna vad jag vill att de ska göra. Jag spelar ut det för dem. Eller så läser jag dialogen högt och demonstrativt. Jag gör så bara för att jag inte vet hur jag annars ska säga det till dem. Jag vet alltså inte hur jag ska säga det rent intellektuellt. Jag kan givetvis säga det om jag måste, men det går så mycket snabbare att visa dem... Vissa skådespelare tycker inte om det, och gör dom inte det, så arbetar jag på annat sätt med dem.

Peter Bogdanovich

Men viktigare än att spela ut, är att du själv, i dina innersta skrymslen, UPPLEVER det dina karaktärer går igenom:

Jag har ofta sett hur skådespelare kopierar regissörens gester och beteende. Jag brukar aldrig tvinga skådespelaren att acceptera mitt eget utkast till rollen. Jag är beredd att ge honom fullständig frihet. För att kunna få skådespelaren i den önskvärda sinnestämningen måste regissören själv absolut kunna uppleva den inom sig. Det finns inget annat sätt att hitta den rätta tonen för skådespelarens agerande.

Andrej Tarkovskij

LESS IS MORE

Ju mer återhållet och subtilt spel skådespelaren bjuder på, desto bättre. I synnerhet teaterskolade aktörer har ibland en tendens att spela över. Då måste du "dämpa" deras spel, få dem att inse att deras minimala gester och låga viskande verkligen har uppfattats av kameran och mikrofonen. Övertyga dem om att de inte behöver ta ut svängarna mer!

Det kan vara fullt tillräckligt för en skådis att - för att ta ett absurt men tydligt exempel - minimalt höja på ögonbrynen när han ska uttrycka förvåning; han behöver ofta inte göra så mycket mer... Filmar du i NÄRBILD så kan de där höjda ögonbrynen bli märkbart uttrycksfulla. Lita på närbildens styrka och skådisens ögonbryn!

Kom ihåg: "Less is more"...

UDDA REGIMETODER

En del regissörer skriker, slåss och gråter, andra är tystlåtna och ständigt filosoferande, en del bländar sina skådespelare med ficklampa... Ja, faktiskt. Här följer en smått surrealistisk bakomkulisserna-titt på inspelningen av Federico Fellinis "Satyricon" (1969):

Det berättas att när Fellini gjorde "Satyricon" visste skådespelarna bokstavligen inte vad dom höll på med. En manlig skådis traskade intet ont anande in genom en dörr och Fellini skrek: "Du!" Skådisen fick sätta sig ned. I bakgrunden var ett hundratal personer fullt sysselsatta med en orgie utan like. Fellini filmade skådisen i närbild på skådisen utan att denne hade en aning om vad han skulle göra. Någon tog fram en ficklampa och lyste den i skådisens ansikte. Fellini sa: "Stirra på ljuset". Kameran åkte närmare och närmare ansiktet, Fellini gick runt med ficklampan och upprepade hypnotiskt: "Rör inte huvudet, rör bara ögonen!". Och det var hela scenen... Någon frågade den stackars skådisen vad han egentligen skulle tänka på i den där situationen. Han hade inte en aning. Man frågade om han överhuvudtaget läst manus. Skådespelaren utbrast: "Fellini tillät mig aldrig läsa manus...!"

Som sagt: I krig och kärlek är allt tillåtet... Det krävs mycket ömsesidig kärlek och förtroende (och givetvis vansinne!) mellan skådespelare och regissör för att man framgångsrikt ska kunna genomföra ett dylikt experiment. Marcello Mastroianni kunde exempelvis jobba sådär med Fellini. Mästerregissören sa: "Sätt dig ner och titta ut genom fönstret!". Mastroianni frågade inte: "Varför ska jag göra det?" Han sa bara: "Som du vill, Federico", satte sig ned och stirrade ut genom fönstret. Men försök att göra samma sak med Stellan Skarsgård och du får garanterat smäll på käften!

Om Alfred Hitchcock har många skrönor berättats, inte minst av honom själv. Det här är en av de mest komiska: Under inspelningen av "39 steps" hade Hitchcock problem med att regissera Madeleine Carroll, som i en scen skulle öppna en dörr och se något som skrämmer henne.

Hon kunde helt enkelt inte spela skräckslagen. Detta trots att hon var en mycket skicklig skådespelerska. Hon var en stjärna...

Så de filmar scenen för tioende gången, elfte, fjortonde, sextonde, sjuttonde. Utan framgång. Till slut öppnar hon dörren... Och där sitter Hitchcock med benen isär, byxorna neddragna och kronjuvelerna exponerade. Gissa om Mrs Carroll skrek...?

Även vår bästa engelsman Colin Nutley brukar ha olika hyss för sig under filminspelningar. Nutleys metod går ofta ut på att endast en av skådespelarna invigs i vad han vill åstadkomma med scenen. Det var enligt den principen som han iscensatte begravningssekvensen i "Änglagård" där bybefolkningen står samlad kring kistan och Viveka Seldahl svimmar:

Det stod i manus att hon skulle svimma. Precis före tagning klickar det till för mig. Jag tänkte, nu kommer alla att stå och vänta på att hon svimmar och försöka räkna ut hur de skall reagera. Så jag säger att jag strukit svimningen. "Det är lite löjligt att hon svimmar, eller hur?", säger jag och alla håller med: "Jo, det är fånigt." Sen viskar jag till Viveka: "Svimma!" Om man studerar den scenen är den perfekt. För ingen gör någonting. Alla blir chockade över att hon svimmar. Precis som man blir. Jag hittar på många tricks. Och alla vet numera att så länge kameran går måste du spela. Vad som än händer. Det är bara jag som kan avbryta scenen.

Colin Nutley

FILMA OCH UTVECKLAS

Ta alltid chansen att kika på mer erfarna personer i arbete. Men gör framförallt egna filmer och övningar. Vi välsignas med jämna mellanrum med revolutionerande landvinningar inom de tekniska avdelningarna; nu senast DV-kameror som framstår som geniala redskap i unga, oprövade filmares händer. Köp en kamera, samla några skådespelare kring ett projekt och filma på bara!

Du utvecklar så småningom en förmåga att intuitivt veta när det som sker framför kameran motsvarar det du eftersträvat i manus. Känner du starkt instinktivt att skådespelet är på topp och tagningen blir bra medan ni filmar - armhåren reser sig, ögonen fuktas, benen darrar - så är det ofta ett gott tecken: du är på rätt väg!

Och då är det bara att fortsätta...